

Darování na dobročinné účely jako kulturní fenomén

Charitable giving as a cultural phenomenon

Mgr. JAN KROUPA

Aplikovaná etika, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy
U Kříže 8, 158 00 Praha 5; e-mail: j@fundraising.cz

ANOTACE:

Třicet let po roce 1989 je svět filantropie a darování na dobročinné účely v Česku opět pestrý a mnohotvárný. Na straně příjemců najdeme prakticky pro každé dobročinné téma profesionální neziskové organizace a na straně dárců se můžeme setkat s celou škálou filantropického dárcovství – od drobných, neadresných darů a pravidelných měsíčních příspěvků, přes velkorysou podporu současných mecenášů, až po zakládání soukromých nadací nebo dobročinné odkazy v závěti. A tak je většina z nás čas od času vystavena rozhodování, zda se také staneme dárci a podpoříme konkrétní organizaci nebo projekt. Je dobré vnímat a rozumět tomu, že tradice dárcovství na dobročinné účely v Evropské civilizaci tradici vyrůstá z mnohovrstevného kulturního pozadí, které nadále vyživuje jeho různorodé formy a motivy – od kmenové tradice daru jako směny, přes kulturní tradice antického Řecka a Říma, po křesťanskou a židovskou kulturní a náboženskou tradici, až po institucionalizované podoby filantropie osvícenství a průmyslové revoluce. Doufejme, že hlubší porozumění kulturnímu pozadí filantropie nám pomůže lépe se při vlastním darování na dobročinné účely rozhodovat.

ÚVOD

V průběhu 30 let, který uplynuly od zásadních společenských změn v roce 1989, se do Česka vrátil a znovu se u nás zabydlel fenomén darování na dobročinné účely, nebo jak se někdy říká „na charitu“. Ve světě tzv. „filantropie“ se setkává široká škála organizací a aktivit, které si na sebe ze své povahy nevydělají, a ani to není jejich cílem, proto se ucházejí o podporu a zájem dárců, příznivců a dobrovolníků na jedné straně, s ochotou, zájmem, porozuměním a velkorysostí na straně druhé.

K tomu je dobré dodat, že darování na dobročinné účely v našem kulturním okruhu vyrůstá z kořenů hned několika kulturních tradic. A přestože pro její současnou podobu je bezpochyby nejzásadnější tradice křesťanské milosrdné pomoci bližnímu, na kterou navazují tradice nejprve církevní a řádové, a posléze světské, formalizované filantropie, stojí za zmínku také pojetí antické, ve kterém místo příjemce pomoci vystupuje do popředí ctinnost dárce, jeho pověst a zájem o obec, a také ještě starší pojetí daru jako součásti směny. Na jejich půdorysu je pak možné ukázat a také porozumět tomu, z čeho vychází a kde se vzalo dnešní přemýšlení o filantropii a v jakém kontextu se dnešní dobročinný dárcé v Česku rozhoduje.

ABSTRACT:

Thirty years after the changes of 1989, the world of philanthropic and charitable giving in Czechia is – yet again – colorful and multiform. On the recipient side we can find a professional NGO for nearly any cause or topic and on the donor side we can encounter the wide array of philanthropic giving – from small anonymous gifts and regular monthly donations to generous major gifts, setting up private foundations and leaving charitable bequests. Thus, from time to time, most of us are faced with a decision whether or not we become donors who would support a particular organization or project. It is good to see and to understand that the tradition of charitable giving in the context of European civilization grows from a complex, multilayer cultural backgrounds that still feed its varied forms and motives – from the tribal exchange of gifts and the cultural traditions of ancient Greece and Rome, through the Christian and Jewish cultural and religious traditions to the institutionalized philanthropic tradition of the Enlightenment and Industrial Revolution. Let us hope that more profound understanding of these background for philanthropy will help us make better decision regarding our charitable giving.

ZÁVAZEK DARU V KMENOVÉ TRADICI

S pohledem na dar a darování jako formu společenské směny přišel v dnes již klasické práci sociální antropologie Marcel Mauss. Jeho *Esej o daru* vyšla ve sborníku *Année sociologique* v Paříži v roce 1925. Vzhledem k tomu, že u ostrovních kmenů v Polynésii, u novozélandských Maorů nebo u zbytků severoamerických indiánských kmenů nachází velké množství paralel, dovozuje Mauss, že existují jakási obecná vývojová stadia, kterými směna v kmenových společenstvích prochází, a předpokládá tak, že tomu nebylo jinak ani v našich zeměpisných šířkách a že bychom v zaniklých kmenových společenstvích v Evropě i u nás našli celou řadu rysů podobných těm, které odhaluje a popisuje. Mauss především popsal rozdíl mezi běžnou směnou potřeb, která je předobrazem ekonomické směny a ceremoniálním oběhem darů, a pak poukázal na základní východisko, ze kterého vychází povinnost darovat, a jaké různé kulturní tradice směna spojuje: každý z nás je bohům a zemřelým předkům dlužen za život a za zděděné hodnoty, včetně případného majetku, ze kterého se živí. „Jednou z prvních skupin bytostí, s nimiž lidé museli uzavírat smlouvu a které tu koneckonců byly od toho, aby s lidmi smlouvu uzavíraly, byli především duchové mrtvých a bohové.“

KLÍČOVÁ SLOVA:

filantropie, dobročinnost, charita, dar, kultura

KEYWORDS:

philanthropy, charity, giving, gift, culture

To oni jsou totiž skutečnými vlastníky veškerých věcí a statků.“ (Mauss 1999: 30) „Dary lidem a bohům mají vykoupit mír s jedněmi i druhými.“ „... dary dětem a chudým se líbí mrtvým.“ (Mauss 1999: 32)

Systém směny postavené na darování přitom není nikterak jednoduchý, jak si často u archaických společností představujeme. Rozhodně není nahodilý, ale řídí se celou řadou zvykových, předávaných pravidel. Jedním z podstatných rozdílů v porovnání s dnešní ekonomickou směnou je skupinová povaha směny založené na daru: „V ekonomických a právních systémech, které předcházely ty naše, nedochází při obchodování mezi jednotlivci takřka nikdy k prosté výměně statků, bohatství a výrobků. Předně to nejsou jednotlivci, ale společenství, kdo směňují, uzavírají smlouvy a vzájemně se zavazují... Navíc to, co si vyměňují, nejsou výhradně statky a bohatství... Jsou to především zdvořilosti, hostiny, obřady, vojenská výpomoc, ženy, děti, tance, slavnosti, trhy...“ (Mauss 1999:13)

Základní charakteristikou daru nebo – u archaických společenství – spíše spleťtého systému darů je to, že závazky, či opět spíše spleťtá síť závazků, jemné předitivo společenských vztahů a vazeb umožňují dlouhodobé soužití rodových skupin a kmenů, často i na poměrně rozlehlých územích. „Představa, kterou si o těchto melanéských kmenech ... musíme udělat, se tedy od naší běžné představy značně liší. Tito lidé mají ekonomiku přesahující rámec svého území a velmi rozvinutý systém směny... Mají bohatý hospodářský život a rozsáhlý obchod, přesahující hranice ostrovů a dialektů. Systémem přijímaných a nabízených darů tak zdatně nahrazují systém koupě a prodeje.“ (Mauss 1999: 60)

Na rozdíl od dnešního vnímání daru, u kterého bývá dobrovolnost jednoznačnou podmínkou toho, aby bylo možné o daru vůbec mluvit, vytváří dary v archaických společenstvích systém závazků, společenských vazeb a vztahů, které výrazně přesahují oblast ekonomiky. Nezapojit se, nerespektovat povinnost dary dávat, přijímat a oplácet znamená vyčlenit se, odmítnout sounáležitost a vzájemnost: „Odmítnout dát, opomenout pozvat, stejně jako odmítnout si vzít je (u Maorů, pozn. autora) totéž jako vyhlásit válku, jako odmítnout spojenectví a přátelství.“ (Mauss 1999: 26) O dobrovolnosti v dnešním slova smyslu – tedy v protikladu chci/nechci – tu nelze hovořit. Zapojení se do darování a do oběhu opětovaných darů je přijetím řádu vzájemnosti, účast na společném, a jako takové se naplňuje spíše ve vztahu k ostatním

než výhodným jednáním pro příjemce:

„Máme tedy před sebou právní a ekonomický systém, ve kterém se ustavičně vydává a převádí značné bohatství. Chceme-li, můžeme tyto převody nazývat směnou či dokonce obchodem, prodejem; ale je to obchod vznešený, prodchnutý velkorysostí, a probíhá-li v jiném duchu, s výhledem okamžitého zisku, stává se předmětem značného opovržení.“ (Mauss 1999: 70)

Každopádně se zdá, že princip oběhu darů a oplácení potlačů v této fázi směny začíná zvolna opouštět nerozlišenou fázi „totálních závazků“ a začíná se zvolna posunovat směrem k individualizovaným vztahům ekonomické povahy, jak je známe dnes. Závazky sice oběhem darů vznikají mezi skupinami, ovšem čest, kterou se ručí a která je v sázce, je vázaná na náčelníky, jež oběh darů zprostředkují, a je tedy spjatá víceméně s individuální osobou, jakkoliv tato není osobou plně individualizovanou v dnešním smyslu slova.

DAR JAKO OBČANSKÁ CTNOST V ANTICKÉM ŘECKU A PRÁVNÍ VYMEZENÍ DARU V ŘÍMSKÉM PRÁVU

Plně individualizovaná ekonomická podoba směny je i v současné Evropě a u nás novinkou relativně nedávnou: „... jsou to právě Římané a Řekové, kdo – možná podle severních a západních Semitů – vymezili rozdíl mezi soukromými a věcnými právy, oddělili prodej od daru a výměny, morální závazek od smlouvy a hlavně pochopili rozdíl mezi rituály, právy a zájmy. A překonali zastaralou morálku a ekonomiku daru, příliš nejistou, nákladnou a okázalou, ... neslučitelnou s rozvojem trhu, obchodu a výroby.“ (Mauss 1999: 112)

Z hlediska směny i zde nadále platí, že každý převod – byť zde jde již jednoznačně o prodej – je událostí a zachovává si svou obřadnost. Takový obchod staví na dohodě dvou dospělých svobodných lidí a to je vždy věc vážná a vážená. Mimo to je zajímavé, že ještě pro Římany není veškerý majetek rodu stejné hodnoty a povahy. Některý je z podstaty spotřební – a sem se řadí i peníze, kdežto jiný jednoznačně odkazuje na udržení rodu a je povahy jiné, dlouhodobé.

To podstatné se však nemění. Dar nadále vytváří mezi dárce a obdarovaným závazek, který přesahuje rámec běžného obchodního vztahu. Dar zůstává nasměrován do budoucna: byl darován, ale teprve s ním bude naloženo a dárce má nárok vědět jak. Je to také jeho věc a osobně se ho týká, což je ve srovnání s obchodem zásadní rozdíl – kupující může koupěnou věc klidně obratem hodit do kanálu

a prodejce se to netýká. To v případě daru není přípustné.

Tentýž motiv se objevuje i v pohádkách, v nichž dary často hrají významnou roli. Honza si nikdy kouzelné věci – hůl, plášť, nebo ubrousek – nekoupí, vždy je dostane – někdy jen tak, často za zásluhy: podělil se o kus chleba, je vlídný na počestného, poslechne příkaz, i když mu nerozumí, pomůže atp. Dary otevírají jeho příběh, příběh, ve kterém Honza udělá krok do světa a bude jednat. Jakmile totiž Honza dar přijme, už nemůže nejednat. Těžko by totiž kouzelnému dědečkovi při příštím setkání vysvětlil, že kouzelný klobouk prodal nebo ho po návratu domů schoval za pecí, kam znovu ulehl.

Kromě postupného vymezení daru v oblasti práva, jako jednoho ze základních smluvních vztahů svého druhu, se o štedrosti začíná – a to již ve starém Řecku – mluvit jako o jedné ze základních ctností. Ctnost se pak zpravidla popisuje jako vypěstovaný návyk správného jednání v kontrastu s dobrým skutkem, který bývá spíše jednorázový, případně opakovaný, ale nemá povahu trvale pěstované kvality jednání.

Na rozdíl od tradice křesťanské je patrné, že motivem k darování je především záliba ve ctnostném chování na straně dárce, nikoliv potřeba na straně příjemce. Zároveň se ukazuje, že bohatství je vnímáno jako užitečné. Není sice ničím, o co by měl člověk zvláště usilovat, není cílem samo o sobě, nicméně v přiměřené míře patří k dobrému životu, který by v chudobě a nedostatku bylo možné vést jen velmi obtížně, pokud vůbec. Chudoba totiž přinejmenším přináší to, že aby se člověk uživil, bude muset trávit čas vykonáváním nedůstojných a málo užitečných činností – třeba žebrat nebo pracovat. Výmluvně to dokládá Xenofonův výrok ze spisu *Oikonomikos*: „Činnosti, kterým říkáme řemeslné, nemají dobrou pověst a právem se ve městech těší malé vážnosti. ... Při těchto zaměstnáních nemají lidé čas věnovat se přátelům a veřejnému životu, takže pak platí za špatné přátele a špatné obránce vlasti.“ (Davis 1996: 9)

Podrobně a metodicky štedrost rozebírá Aristotelés ve své *Etice Nikomachově*. Ctnost je v jeho pojetí vždy možné popsat jako střed nebo přiměřenou míru mezi dvěma extrémy. Štedrost je pro něj ctností, která představuje „zlatou střední cestu“ mezi marnotratností a lakomstvím: „Všeho, čeho se užívá, lze užívat dobře i špatně; bohatství náleží k věcem užitečným; všeho pak nejlépe užívá ten, kdo má tu příslušnou ctnost; i bohatství tedy bude nejlépe užívat ten, kdo má ctnost, která

se vztahuje k statkům. A to jest člověk štědrý. ... Ctnosti zajisté náleží spíše dobře činit než dobro přijímat, a krásně jednat spíše než ošklivě nejednat; i není tajno, že s dáváním souvisí dobře činit a krásně jednat, s braním pak dobro přijímat a ošklivě nejednat. Také dík náleží jen tomu, kdo dává, nikoli tomu, kdo nebere a tím více chvála. ... Ze ctnostných lidí také štědrí bývají takřka nejvíce milováni; neboť jsou užiteční, a to proto, že dávají.“ (Aristotelés 2013: 88)

Hned v prvních odstavcích této kapitoly Aristotelových doporučení, čím by se Níkomachos měl v životě nechat vést, nazvané „Další pojednání o mravních ctnostech a špatnostech“, aby nebylo pochyb o tom, že Aristotelés štědrost a darování do oblasti dobrého mravu a etiky jednoznačně zařazuje, si také můžeme všimnout akcentu na estetiku jednání, který výmluvně doplňuje vysvětlení přiměřeného motivu štědrého jednání. „Ctnostné skutky jsou krásné a konají se pro krásno. Tedy také štědrý člověk bude dávat pro krásno a správně, totiž komu má dát, kolik a kdy a vůbec, co souvisí se správným dáváním. A to rád a bez nelibosti; neboť ctnostný skutek jest příjemný... Ten však, kdo dává, komu nemá, anebo ne pro krásno, nýbrž z nějaké jiné příčiny, nebude nazván štědrým, nýbrž dostane se mu nějakého jiného jména. Ani ten, kdo dává s bolestí; vždyť by raději volil peníze než krásný skutek, a takové smýšlení nepřísluší štědrému člověku.“ (Aristotelés 2013: 89)

Etika Níkomachova vyšla v roce 349 před Kristem a je jasné, že už tehdy Aristotelés předpokládal, že štědrost je sice ctnost, pokud dáváme ze správných pohnutek – tedy činíme tak pro krásu štědrosti, ale že je možné dávat správně nebo také špatně, a to podle toho komu dáváme, kolik, kdy atd. Konkrétním vysvětlováním těchto okolností se však Aristotelés nezabývá. Předpokládá, že to se rozumí a že si každý dárců specifické okolnosti svého darování a jejich přiměřenost dokáže vyhodnotit sám podle konkrétní situace. To je ostatně pro oblast etiky charakteristické: konkrétní jednání náleží věrohodně posuzovat v první řadě jednajícím.

Určité vodítko nabízí Aristotelés Níkomachovi v otázce výše daru, kdy dosti jasně uvádí, že přiměřená míra štědrosti se odvozuje od majetku: „Štědrost se posuzuje podle příslušného jmění; nezáleží totiž v množství darů, nýbrž ve smýšlení dárcově, a toto dává podle velikosti jmění. Nic tedy nevádí, aby byl více štědrý ten, kdo dává méně, dává-li z mála.“ (Aristotelés 2013: 89) Kromě relativního vztahu k velikosti jmění, ze kterého

štědrý člověk dává, je pak přiměřená míra štědrosti popsána ve vztahu k uvedeným extrémům. „Štědrý člověk však nebude dávat, komu nemá, ani kdy nemá, ani co jiného takového; nejednal by totiž již podle toho, co přísluší štědrosti, a kdyby na to majetek vynaložil, neměl by na to, na co vynakládati má. Neboť dle našeho tvrzení štědrý jest ten, kdo vydává podle míry jmění, a na to, na co má; ten pak, kdo v tom míru překročuje, jest marnotratný.“ (Aristotelés 2013: 89) Marnotratník tedy plýtvá a rozdává zbytečně mnoho nebo na zbytečný účel a v důsledku jeho nezodpovědnosti mu pak nezbyvá na to, na co by prostředky vynakládat měl, což zjevně není ani dobré, ani krásné.

V protikladu k tomu ho ovšem ctnost štědrosti vede k tomu, aby nehromadil zbytečně, aby se nesnížil k hrabivosti nebo k lakomství. „Štědrý člověk nemůže snadno zbohatnout, ježto není ani hrabivý, ani neschrání majetku, ale rád rozdává a peněz si necení pro ně samy, nýbrž jako prostředku k dávání.“ (Aristotelés 2013: 89)

Vedle štědrosti pak Aristotelés hovoří ještě o velkorysosti, kterou od štědrosti odlišuje výší nebo objemem darovaného. Z hlediska extrémů je pro něj velkorysost žádoucím středem mezi okázalostí a malicherností. „S tím asi souvisí promluvit také o velkorysosti. Neboť se zdá, že i tato jest jakousi ctností co do statku. Ale nevztahuje se jako štědrost ke všem skutkům v peněžních záležitostech, nýbrž pouze k nákladným; v tom převyšuje štědrost velikostí. Neboť, jak již jméno (*megaloprepeia*) naznačuje, jest to slušný náklad (*prepúsa dopané*) ve velkém měřítku (*en megethei*).“ (Aristotelés 2013: 93)

Ještě ve starověkém Římě nicméně nadále platí, že darování – na rozdíl od kontraktů ekonomické povahy – formuje společenské vazby a je obrazem vztahu dárců k obci jako takové. Především ale podporuje, vytváří nebo stvrzuje náklonnost, společenství a přátelské vztahy, jak dokládá citovaný Senekův výrok: „Musím být daleko opatrnější při vybírání příjemců svých darů než při výběru příjemců svých půjček.“ (Davis 1996: 7)

Jen o málo starší než Senekův výrok je ještě jeden pojem, který do světa současné filantropie pronikl ze starého Říma, a to je slovo „mecenáš“. Gaius Cilnius Maecenas (70 př. n. l. – 8 n. l.) byl rádce prvního římského císaře Augusta a zároveň ochránce a podporovatel nové generace tzv. augustovských básníků, z nichž nejznámější jsou Vergílius a Horacius. A právě jeho jméno se stalo synonymem bohatého dárců, ochránce a podporovatele umění. Traduje se, že jeho štědrost nebyla

prvoplánová. Podpora dobrodince, jako byl státník Maecenas, byla zpravidla spojována s tím, že na něj obdarovaní básníci psali oslavné verše. Maecenas ale proslul právě tím, že stejně štědře podporoval ty, kteří oslavné ódy na svého „mecenáše“ skutečně psali, jako ty, kteří je psát odmítali.

DAR JAKO NAPLŇOVÁNÍ SPRAVEDLNOSTI V ŽIDOVSKÉ TRADICI A MILOSRDENSTVÍ V TRADICI KŘESŤANSKÉ

Jakkoliv mohou být antické přístupy k darování pro přemýšlení o současné filantropii zajímavé a inspirativní, je tradice křesťanská a křesťanstvím zprostředkovaná tradice židovská pro současné podoby dobročinného dárcovství v našem kulturním okruhu zásadní a určující – a to jak z hlediska motivů, tak z hlediska institucionálních forem filantropie, které se prostřednictvím křesťanství nebo v návaznosti na něj postupně vytvářely.

Základním východiskem židovské tradice darování na dobročinné účely není milosrdná láska k bližnímu, na které staví tradice křesťanská, ale spravedlnost. Ostatně samotný pojem „cedaka“ je odvozen od slova „tzedek“, jež v hebrejštině znamená spravedlnost. Základní východiska myšlenkové tradice spojené s cedakou vysvětluje například newyorský rabín Nilton Bonder v knize *Kabala peněz*: „Cedaka je v židovské tradici klíčová. Tam, kde křesťanství akcentuje lásku, jako to nejdůležitější pro dosažení vykoupení, judaismus zdůrazňuje spravedlnost. Milujeme-li bližního svého, pak právě tím, že mu dopřáváme to, co je spravedlivé. Podle judaismu, kdyby lidé skutečně rozuměli tomu, že všechny interakce jsou přiměřeně zdaněny podle míry vzájemné závislosti, vykoupění by se stalo skutečností. Tato spoluodpovědnost, kterou všichni sdílíme, vyžaduje, abychom náš každodenní život naplňovali „laděním spravedlnosti“, cedakou.“ (Bonder 1996: 64).

Cedaka je způsob, jak průběžně vyrovnávat nedostatek a chudobu ostatních, přiměřeně našim vlastním možnostem a také našemu uvážení. A to je na cedace právě to složité. Nikde totiž není psáno, kolik je spravedlivé darovat, kdy už se dárců s ostatními podělil dost. Proto je cedaku obtížné správně v praxi naplňovat. Vyžaduje to neustálou reflexi a sebereflexi, hledání nejlepších způsobů a pečlivé přemýšlení o každé situaci. „Cedaka není jen koncept, ale také žitá praxe a technika. Je to umění a není možné ji praktikovat doslova. Cedaka neznamená mechanicky odepisovat na konci fiskálního roku procento ze zisku na dobročinné dary. Cedaka se neobejde bez zájmu, kreativity a moudrosti. Dynamika ceda-

ky je spojena s vděčností... (Bonder 1996: 65) Kolik vděčnosti ale člověk dluží světu a ostatním? Už z otázky samotné vyplývá, že nejde o věc jednorázovou, o jakýsi akt milosrdenství, který nás má smířit se světem a s Bohem, že není možné mít cedaku odbytou a jednou pro vždy vyřízenou.

V tomto smyslu cedaka bývá někdy srovnávána spíše se způsobem života, s obecnějším přístupem ke světu a vztahováním se k němu. Židovská tradice také hovoří o radosti a o štěstí, které může darování přinášet, pokud je praktikováno moudře a opravdově. „Málokteré potěšení světa se vyrovná cedace, je-li prováděna správně – hlavně musí být výsledkem upřímné spontaneity a ne společenské poptávky. ... Takové jednání odhaluje vnitřní já člověka, které se tak stává lepším, bohatším...“ (Bonder 1996: 67)

Křesťanská tradice přichází se zásadním posunem v motivaci. Klíčem k darování je láska k bohu a milosrdná láska. „...a milovat jej z celého srdce, z celého rozumu i z celé síly a milovat bližního jako sám sebe je víc než přinášet Bohu oběti a dary.“ (Marek 12, 33) Hlavním východiskem v dobročinném darování není důraz na hledání a naplňování spravedlnosti, jako je tomu u židovské cedaky. Filantropie je především projevem milosrdné lásky k bližnímu. A jejím cílem je účinná pomoc tomu, kdo ji právě potřebuje. Těžiště zájmu jako by se v křesťanské tradici posouvalo od dárce k příjemci.

Jinak je Bible na zmínky o darování spíše skoupá. Většina odkazů na dary se netýká ani almužny, obdarování chudých, ani darování na dobročinné účely, tedy darování mezi lidmi. Skutečným dárcem zůstává Bůh. „Bůh má moc zahrnout vás všemi dary své milosti, abyste vždycky měli dostatek všeho, co potřebujete, a ještě vám přebývalo pro každé dobré dílo. Jak je psáno: ‘Rozdělil štědře, obdaroval nuzné, dobrota jeho trvá navěky’. Ten, který ‘dává’ semeno k setbě i chléb k jídlu, dá vzrůst vaší setbě a rozmnoží plody vaší spravedlnosti. Všim způsobem budete obohacováni, abyste mohli být velkoryse štědří; tak povzbudíme mnohé, aby vzdávali díky Bohu.“ (2. Korintským 9, 8–11) Když už Bible hovoří o člověku, který daruje, je darování – podobně jako u ctnostného člověka v Aristotelově pojetí – spojováno s radostí: „Každý ať dává podle toho, jak se ve svém srdci předem rozhodl, ne s nechutí, ani z donucení; vždyť radostného dárce miluje Bůh.“ (2. Korintským 9, 7)

Zdůrazňovaným aspektem křesťanského pojetí dobročinného darování, který vyplývá z bezpodmínečné, slitovné lásky k bližnímu,

je jeho nezištnost. Výstižně jej shrnuje známý citát z Matoušova Evangelia: „Dávejte si pozor, abyste nedělali své milosrdné skutky před lidmi proto, aby vás viděli. Jinak totiž nemáte odplatu u svého Otce, který je v nebesích. Proto když prokazuješ milosrdenství *chudým*, nevytrubuj před sebou, jako to dělají pokrytci v synagogách a na ulicích, aby se nechali chválit od lidí. Amen, říkám vám, že už mají svou odplatu. Ale když ty prokazuješ milosrdenství, ať tvá levice neví, co dělá pravice, aby tvé milosrdenství bylo vskryto. A tvůj Otec, který vidí vskrytu, ti odplatí zjevně.“ (Matouš 6, 1–4) Tento motiv se objevuje již v tradici židovské, křesťanství však na něj klade nový důraz. „Nejde o ‘darování’, u kterého si člověk najde výmluvu, aby ho mohl konat veřejně s cílem získat náklonnost, úctu nebo nadřazené postavení, ale o bolestivé darování, které nemá žádného svědka, kromě nás samotných. Při takovém darování si vážíme sami sebe natolik, že dokážeme jednat podle svých nejhlubších pohnutek a stávat se skutečně sami sebou. „Je důležité cedaku reflektovat ... a nedopustit, aby zdegenerovala v paternalistický postoj ke světu.“ (Bonder 1996: 70, srov. Paerson 1997)

Nezištnost v křesťanském darování má dvě důležité polohy. V první řadě je dobré ji vnímat jako výraz ohleduplnosti vůči obdarovanému a jeho důstojnosti. Přestože je dnes dobročinné darování právně považováno za smlouvu, tedy za svobodný, dvoustranný právní akt, kdy na jedné straně dárce dává a na druhé straně příjemce dar přijímá, je dobré mít na paměti, že postavení dárce a příjemce často nebývá zcela rovnocenné. Hladový člověk teoreticky může dar nebo pomoc odmítnout, ale v praxi to málokdy udělá. A tak může být vztah mezi dárce a obdarovaným i vyznění – jakkoliv dobře míněné pomoci – velmi citlivou záležitostí. Někdy se dokonce s jistou nadsázkou říká, že „touha pomoci je touha po moci“. Bible nám tedy v tomto ohledu připomíná, že ponížení, které dárce může obdarovanému způsobit, může být o to hlubší, děje-li se pomoc před ostatními nebo je dávana druhým na obdiv. Dárce je přitom tím, kdo by měl myslet na to, aby se tomuto riziku co nejlépe vyhnul. Každé darování je automaticky spojeno s jistou nadřazeností toho, kdo daruje. U Boha je to v pořádku, u člověka nikoliv a měl by učinit vše pro to, aby takovou nadřazenost co nejvíce potlačil.

Za druhé důraz na nezištnost v křesťanské tradici dobročinného darování člověku připomíná, aby své dárcovství nepreceňoval. Není tu od toho, aby spasil svět. Člověk je tu od

toho, aby konal, co má konat, a nekonal, co konat nemá – a snad tím došel svého spasení. To je odkaz, který by i dnešní dárce při přemýšlení o cílech dobročinného darování a pomocí druhým mohl mít na paměti, aby se dokázal vyhnout pýše a sebestřednosti.

Dalším důležitým posunem, který křesťanství přináší, je nový pohled na chudobu a na chudé. „Ježíš pohlédl na učedníky a řekl: „Blaze vám, chudí, neboť vaše je království Boží. (Lukáš 6, 20)“ Nebo: „...máme proč se rmoutit, a přece se stále radujeme; jsme chudí, a přece mnohé obohacujeme; nic nemáme, a přece nám patří vše.“ (2. Korintským 6, 10)

Zároveň Bible opakovaně varuje před hromaděním majetku. V Novém zákoně stojí známé: „Snáze projde velbloud uchem jehly, než aby bohatý vešel do Božího království.“ (Matouš 19, 24; Marek 10, 25; Lukáš 18, 25) a ve Starém zákoně zase: „Kdo se žene za ziskem, rozvrací svůj dům, kdežto kdo o dary nestojí, bude živ.“ (Příslaví 15, 27)

Na rozdíl od antické tradice, ve které je chudoba dobrému životu na překážku, je v Bibli chudoba vnímána spíše jako požehnaná a s bohatstvím by měl člověk zacházet obezřetně. „Ježíš mu odpověděl: „Chceš-li být dokonalý, jdi, prodej, co ti patří, rozdej chudým, a budeš mít poklad v nebi; pak přijď a následuj mne.“ (Matouš 19, 21) Tím jistě není myšleno, že bohatství je a priori špatné nebo hříšné, ale člověk by se měl mít na pozoru, neboť dvěma pánům těžko sloužit. Jedná se tedy především o výzvu k prostotě a skromnosti. Ostatně na jiných místech v Bibli není výzva k oproštění se od majetku tak radikální: „Zloděj ať přestane krást a začne pracovat. Ať se slušně živí vlastníma rukama, aby se měl oč podělit s tím, kdo má nouzi.“ (Efeským 4, 28)

Každopádně chudoba a prostota nejsou v křesťanské tradici neštěstím, ani prokletím – a zcela jistě nejsou důvodem k opovržení. Naopak. Tento pohled v rodící se církevní tradici hezky dokresluje například legenda o sv. Vavřinci. Svátý Vavřinec (latinsky Laurentius) byl římský duchovní, jeden ze sedmi diakonů, kteří byli umučeni při pronásledování křesťanů římským císařem Valerianem v roce 258. Byl diakonem sv. Sixta II., který byl umučen krátce před ním. Po papežově smrti ho prefekt římský požádal, aby mu Vavřinec vydal bohatství chrámu. On však místo toho rozdál chrámový majetek chudým a za tuto vzpouru byl umučen. Sv. Ambrož jako nejranější zdroj legendy o sv. Vavřinci píše, že Vavřinec požádal o tři dny, aby mohl bohatství chrámu shromáždit. Třetího dne se dostavil před římského prefekta

a jako největší bohatství chrámu předvedl chudé, zmrzačené, slepé a trpící. Za tento odvážný žert byl pečen na roštu.¹

ORGANIZOVANÁ CHARITA POZDNÍ ANTIKY A INSTITUCIONALIZOVANÉ PODOBY FILANTROPIE OD OSVÍCENSTVÍ K PRŮMYSLOVÉ REVOLUCI

Již jsme předeslali, že z křesťanské tradice vyrůstá také většina institucionálních forem, se kterými se ve světě současné filantropie můžeme setkat. V městských celcích pozdní antiky byl organizováním „charity“ pověřený biskup nebo jiný představený církevní obce (Frazee 1980: 16-33). Nicejský koncil z roku 325 biskupům například ukládá povinnost zřídit útulky pro potřebné ve všech městech (Bremer 1993: 14). Koncil v Orleans z roku 511 stanovil, že výnosy z církevního majetku jsou dědictvím chudých a konkrétně třetina výnosů má být určena na péči o chudé a potřebné (Bremer 1993: 14). „Účelové vyčleněný majetek“ se objevuje už v antice (např. Platónská akademie), s nástupem křesťanství a formováním správy církevního majetku nicméně dostává novou podobu i zaměření – a stává se prvním vzorem pro dnešní nadace, nadační a svěřenské fondy.

Již v těchto raných dobách se objevují diskuse o některých zásadních dilematech spojených s dobročinným darováním a pomocí. Sv. Basil Veliký například začíná prakticky rozlišovat mezi „organizovanou pomocí a náhodným obdarováním žebráků“ (Frazee 1980: 28), přičemž organizovanou pomoc zjevně považuje za mnohem přínosnější, dnes bychom patrně řekli „efektivnější“, kdežto nahodilé obdarování nutných spíše za plýtvání prostředky, kterých nikdy nebude dostatek. Sv. Augustin to ve spisku *De doctrina Christiana* viděl podobně (Bremer 1993: 14). Situace a okolnosti života v relativně lidnatých městech na sklonku antiky ho vedly k tomu, že nikdy nebude možné pomoci všem, kteří pomoc potřebují, a že tudíž bude nutné volit – někomu pomoci a jinému pomoc odepřít. To je situace, kterou známe i dnes. Sv. Augustin v tomto směru postupuje velmi metodicky a navrhuje v situaci, kdy je možné obdarovat více potřebných, a přitom není možné rozhodnout, kdo z nich má větší nárok nebo čí potřeba je naléhavější, losovat. Jinými slovy, člověk má pečlivě zvážit a vyhodnotit konkrétní situaci podle svého, a pokud v ní nedokáže podle svého rozumu rozhodnout, měl by volbu svěřit prozřetelnosti.

Ve středověku přejímají významnou roli v organizování dobročinnosti a péče o chudé řeholní řády a zakládané kláštery. „Archivy cisterciáckých domů nabízejí informace o rozsáhlém rozdělování potravin v dobách hladu, o počtech hospiců a o pravidelném rozdělování almužen. Například rozdělování almužen u bran kláštera v Cluny ... se týkalo stovek chudáků a stravování u společného stolu ... až 10 000 osob v průběhu roku.“ (Bremer 1993: 17) Pojetí dobročinnosti přitom zůstává v principu stejné: charita je pro řeholní řády služba Bohu prostřednictvím služby bližnímu, dar chudému je darem Bohu. Křesťanský ideál dobročinnosti si žádá stejně tak štědrého dárce jako pokorného příjemce.

Diskuse o tom, podle jakých kritérií se rozhodovat a komu dát v pomoci přednost, nadále pokračovala. Například Rufinus z Boloně se v polovině 12. století poměrně do detailu věnoval popisu pravidel pro rozdělování almužny. „Za základ si bere Ambrožovu poslušnost lásky, která si žádá na prvním místě lásku k Bohu, potom k rodičům, pak k dětem, dále ke členům domácnosti a nakonec k ostatním.“ (Roberts 1996: 31) Příjemce pomoci pak rozděluje na ty, jimž je potřeba pomoci bezpodmínečně, to jsou například chudí, kteří umírají hladem a na ty, u nichž je potřeba rozlišovat a pomoc vážit. Žebráky například navrhuje přezkoušet, pokud o sobě tvrdí, že jsou členy žebravého řádu a nečestní žebráci si podle něj pomoc nezaslouží (Roberts 1996: 31-32) Je zjevné, že charita v jeho pojetí je především adresná, vázaná na konkrétní vztahy a na znalost prostředí a specifických situací. Odpovědnost vůči ostatním jednoznačně začíná „doma“, tedy u těch nejbližších v kruhu rodiny.

Paralelně s rozvojem dobročinnosti organizované řeholními řády a kláštery přichází ve 12. a 13. století další vlna rozvoje středověkých měst a zvolna se začíná objevovat a rozvíjet dobročinnost soukromá, laická, i když zpočátku jednoznačně vychází z křesťanských kořenů a pohnutek. Tak se objevují první charitativní bratrstva, špitály a fundace soukromé, obecní, městské a cechovní (Roberts 1996: 28-30).

Laicky organizovaná dobročinnost, která v pozdním středověku a na počátku novověku probíhala paralelně s charitou církví (katolických, pravoslavných a posléze i protestantských), se postupně rozvíjela a získávala půdu pod nohama. Podle církevní předloh se začíná zřetelně rozvíjet ve dvou základních podobách: jako bezprostřední podpora nebo pomoc potřebným, ale zároveň také v podobě dlouhodobě vyčleněného majetku, který je určen na konkrétní dobročinný účel. Často jde o nemovitost, ale může jít i o jiný majetek, případně o výnosy z něho.

Skutečný rozmach laické dobročinnosti ale přichází až s nástupem osvícenectví. Filantropie se sice nijak ostře nerozchází se svými křesťanskými kořeny, kromě tradiční dobročinnosti nebo „charity“ se ale především ve Velké Británii a v USA začíná zřetelně projevovat, že náprava světa má být dílem rozumu – a tedy ambicí člověka. Například pro Benjamina Franklina se chudoba stává výzvou a cílem filantropie má být ji odstranit (Gross 2002: 32-34).

O Franklinovi se někdy říká, že je otcem „americké filantropie“. Může to působit jako přemrštěné, rozhodně ale byl jedním z těch, kdo se velmi aktivně podíleli na formování filantropické tradice nejprve ještě koloniálních a posléze nově nezávislých Spojených států – a ta se pak následně stává patrně nejvýraznějším vzorem také pro formalizované podoby filantropie u nás – od Rakousko-Uherska až po samostatné Československo. A po roce 1989 do obnovování činnosti organizací občanské společnosti a posilování kultury filantropie v Česku investovaly nejvíce právě soukromé americké nadace, z nichž řada navazuje na Franklinovskou tradici.

1 Také v islámském kulturním okruhu je lakomost nemístná, neboť majetek a bohatství je pouhým pomíjivým klamem. „Pověstná súra 64. 'vzájemné klamání' (Poslední soud), zjevená Muhammadovi v Mekce, říká o Bohu: 15. Majetky vaše a děti vaše jsou pro vás jen pokušením, zatímco Bůh má u sebe věru odměnu nesmírnou. 16. Bojte se tedy Boha, jak jen můžete! Slyšte a poslouchajte a dávejte almužny pro dobro duší svých! A ti, kdož u sebe se varují skrbličitvi, ti věru budou blaženi! (v překladu Ivana Hrbka Mauss 1999: 150).

Franklin byl autodidakt a jeho vztah k autoritám a zájem o horizontální struktury nejrůznějšího typu se projevoval v mnohém, do čeho se v životě pustil. V jednadvaceti letech, ještě jako tiskařský učeň, založil tzv. Junto, skupinu mladých mužů z různých profesí, kteří sdíleli poznatky, komentáře k četbě, kontakty a novinky (Gifford 2015: 1). Pozitivní zkušenost se sebeorganizováním a nahrazením autorit nebo vrchnosti sdílením svépomocně organizované skupiny aktivních lidí je přístupem, který se díky vkladu Benjamina Franklina, ale bezpochyby také díky konkrétní společenské situaci nově se ustávající demokracie, ve Spojených státech prosadil a rozmohl.

Franklin sám stál v Pensylvánii u založení prvního Sdružení dobrovolných hasičů, první členské knihovny (The Library Company of Philadelphia), byl spoluzakladatelem a první sekretářem Americké filosofické společnosti, podílel se na založení Akademie a vysoké školy v Pensylvánii, která se později stala slavnou „Penn“, tedy Pensylvánskou univerzitou. (Brands 2002: 149–157)

Franklin je původcem myšlenky, že je dobročinnost ve smyslu pomoci chudým a nemocným potřeba rozšířit tak, aby se stala spíše širší občanskou angažovaností, jež staví na aktivním zapojení, občanském zájmu o komunitu a prostředí, ve kterém žijeme, na pracovitosti, svépomoci, podnikavosti. Výmluvných je Franklinových 13 mravních hodnot, které považoval v životě za zásadní a nechal se jimi vést: střídmost, tichost, pořádek, rozhodnost, šetrnost, pracovitost, upřímnost, spravedlivost, uměřenost, čistota, rozvážnost, zdrženlivost, skrovnost. (Thorpe 1893: 27) Podle Franklina má člověk pracovat a aktivně vydělávat peníze, ale zároveň nikdy neplýtvat a vydávat je jen na to, co je prospěšné pro druhé nebo pro nás samotné. Ostatně Max Weber ve svých úvahách o protestantské etice a duchu kapitalismu na Franklina přímo odkazuje a používá ho jako příklad (Weber 2009: 182–223). Zdá se, že s Franklinem a jeho dobou se „duch kapitalismu“ otiskl také do podoby filantropie a lze říci, že tam v mnohých ohledech dodnes zůstává – se vším, co to přináší.

Franklin se ve světě filantropie zapsal ještě jedním důležitým počinem. V roce 1785, pět let před smrtí, zřídil dva filantropické fondy, jeden v rodném Bostonu a druhý v pensylvánské Filadelfii, kde strávil většinu dospělého života. Do každého z nich vložil tisíc liber, tehdejší ekvivalent asi čtyř tisíc dolarů s tím, že prostředky fondů mají být na dvě stě let investovány a pak je má každé město použít podle svého uvážení. Ve filadelfském fondu se do roku 1990 nashromáždilo asi dva miliony

dolarů, které město použilo na stipendia pro místní studenty. V bostonském fondu se podařilo investicemi nashromádit bezmála pět milionů dolarů, z nichž část byla po sto letech investována do založení technické školy Franklin Institute of Boston a zbytek byl uložen a dále investován s určením na správu a provoz této vzdělávací instituce. Ukázali jsme si sice, že nakládání s účelově vyčleněným majetkem na dobročinné a veřejně prospěšné účely se v různých podobách objevuje mnohem dříve, přesto je Franklin jako jednotlivec s tímto přístupem průkopníkem a v jistém ohledu (svěření správy fondu obci) předjímá vznik tzv. komunitních nadací, které dnes také v Česku najdeme (první vznikla v roce 1914 v Clevelandu).

V tomto nebo velmi podobném duchu se nese i filantropie známých finančníků a podnikatelů doby průmyslové revoluce jako John D. Rockefeller, Andrew Carnegie, Henry Ford nebo Charles Stewart Mott, kteří vložili část svého pohádkového bohatství do soukromých nebo rodinných nadací. „Nová filantropie velkých dárců se ve Spojených státech zrodila na počátku 20. století. Nadace Russella Sage získala svůj statut v roce 1907, Carnegieova v roce 1911 a Rockefellerova v roce 1913. Jednalo se o zvláštní, nové živočišné druhy – velmi odlišné od tradičních charit. Disponovaly mnohem rozsáhlejšími prostředky a právně i fiskálně byly nastavené jako trvalé. Navíc byly všechny řízeny samosprávnou radou složenou ze soukromých osob, které si správná rada sama zvolila; nebyly napojené na žádnou církev; a jejich poslání bylo široce, dlouhodobě definované, zhruba ve smyslu „zlepšovat život lidí“. V podstatě byly založeny jako obrovské soukromé korporace, které neplatily daně a měly konat dobro. O tom, co je dobré, ale rozhodovaly podle svého uvážení a zasahovaly do veřejné politiky, aniž by je veřejnost mohla volat k odpovědnosti (Peter 2006: 47).

První vlna filantropů, kteří zbohatli na průmyslové revoluci, byla ve filantropii stejně ambiciózní jako v podnikání. A jako pro Franklina pro ně konkrétní pomoc potřebnému, chudému nebo nemocnému nebyla tématem – Carnegie ji dokonce vehementně odmítal jako nemravnou. Jejich ambicí se staly systémové změny, rozvoj společenské infrastruktury a řešení příčin společenských a sociálních problémů, nikoliv důsledků. Jejich nadace se v mnoha ohledech staly zdrojem know-how, dobré praxe a používání moderních nástrojů filantropie, jako jsou grantová řízení, programové a projektové financování, způsoby reportování, sledování a měření dopadů, ale také bezúročné půjčky, venture filantropie, investice do permanentních fondů atd. Hlavním mottem jejich

přemýšlení o filantropii byla „pozitivní společenská změna“. Jejich přístup k filantropické práci pak kopíroval vědecké metody. Dosahování společenských změn považovali za možné a reálné, pokud se přitom vychází z dobře stanovených hypotéz, které se experimentálně ověřují a upravují – a pokud se současně pracuje s dostatkem zdrojů: lidí, peněz, know-how, vybavení atd., aby změnu bylo možné škálovat na úrovni systému. Mimochodem, všechny nadace, které výše uvedení podnikatelé založili, stále existují a aktivně fungují – a všechny byly velmi aktivní také v České republice, zvláště v 90. letech minulého století. Nadace C. S. Mott Foundation a Rockefeller Brothers Fund jsou v Česku aktivní dodnes – byť relativně okrajově ve srovnání s rozsahem podpory v době po pádu železné opony. Nadále také zůstávají proponenty uvedených přístupů k filantropii, které jim do vínku vložili jejich zakladatelé.

SETKÁNÍ FILANTROPICKÝCH TRADIC V SOUČASNÉM ČESKU

Tradice filantropického darování padly po roce 1989 v České republice na úrodnou půdu. V České republice se v průběhu uplynulých 30 let postupně znovu vytvořila celá škála dobročinných subjektů. Spolkový rejstřík dnes čítá přes 85 tisíc spolků a přes 25 tisíc pobočných spolků. Registrováno je na 3 tisíce obecních prospěšných společností a zapsaných ústavů a přes 2 tisíce nadací a nadačních fondů. Církevních právnických osob je přes 4 tisíce (CVNS 2017: 5)

Dobročinné organizace jsou poměrně štědře financovány z veřejných rozpočtů – celková dotace činí kolem 18 miliard ročně (CVNS 2017: 5). Vedle toho se však postupně zformoval také významný okruh dárců, příznivců a filantropů, jednotlivců i právnických osob, které dobročinnost u nás podporují dary – hmotnými, finančními a také časem, tedy dobrovolným angažmá. V roce 2017 evidovala finanční správa na 170 tisíc jednotlivých dárců, kteří si svůj dar na dobročinné účely odečetli od daňového základu a k tomu téměř 24 tisíc firem. Výše těchto evidovaných darů na dobročinné účely přesahuje 6 miliard korun a meziročně již několik let po sobě roste o více než 10 % (Nadace Via 2019: 1–3). Pokud připočteme odhadovanou výši filantropických darů neevidovaných v daňových příznáích, tedy výnosy veřejných sbírek, drobnější a neuplatňované dary, dostaneme se k částce 8–9 miliard korun, tedy celkem asi 50 % celkové podpory dobročinných organizací z veřejných rozpočtů (Nadace Via 2019: 4). Kromě podpory drobných dárců se u nás navíc v posledních letech začíná

zřetelně formovat skupina nových filantropů a mecenášů, kteří darují v řádech milionů nebo i desítek milionů korun ročně a někteří i pro své filantropické aktivity zakládají vlastní nadace nebo nadační fondy. Přestože darování na dobročinné účely v České republice stabilně a dlouhodobě roste, je dobré dodat, že podle některých zdrojů (CAF 2019: 25) se darování na dobročinné účely věnuje v České republice 22 % lidí, což v porovnání se 70 % v Nizozemsku nebo ve Velké Británii stále nabízí do následujících desetiletí velký prostor pro další rozvoj a růst.

ZÁVĚREM

Svět filantropie a darování na dobročinné účely v Česku je po 30 letech opět pestrý a mnohotvárný. Na straně příjemců najdeme prakticky pro každé téma, které je ve standardní demokracii západního stříhu v dnešní době běžné, dobře fungující dobročinné organizace a na straně dárců se můžeme potkat s celou paletou dobročinného darování – od drobných neadresných darů, přes pravidelnou, adresnou podporu, po velkorysou podporu současných mecenášů, zakládání vlastních soukromých nadací nebo zanechání

dobročinného odkazu v závěti. Většina z nás je tak čas od času vystavena tomu, že se rozhoduje, zda se také stane dárce a zda tu či onu organizaci, aktivitu, program nebo projekt podpoří. Je dobré přitom mít na paměti, že tradice darování na dobročinné účely není nového a že její různorodé podoby a projevy v našem civilizačním okruhu vyrůstají a čerpají z mnohovrstevného kulturního pozadí. Snad nám to pomůže lépe se při dobročinném darování orientovat, lépe si rozumět a lépe se rozhodovat.

LITERATURA

- Aristotelés (2013). *Etika Nikomachova*. Praha: Petr Rezek. Přeložil a poznámkami opatřil Antonín Kříž.
- Bible (2018). *Překlad 21. století, 5. opravené vydání*. Praha: BIBLION, z.s.
- Bonder, N. (1996). *The Kabbalah of Money, Jewish Insights on Giving, Owning, and Receiving*, Boston: Shambhala Publications, Inc.
- Brands, H. W. (2002). *The First American: The Life and Times of Benjamin Franklin*. New York: Anchor Books.
- Bremer, R. H. (1993). *Giving. Charity and Philanthropy in History*. Londýn: Transaction Publishers.
- CAF (2019). *The World Giving Index*, on-line: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/caf_wgi_10th_edition_report_2712a_web_101019.pdf, cit. 20.11.2019
- CVNS (2017). *Rozbor financování nestátních neziskových organizací z veřejných rozpočtů v roce 2016*, on-line: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rnno/dokumenty/rozbor_2016_material_pro_web.pdf, cit. 20.11.2019
- Davis, S. (1996). *Philanthropy as a Virtue*. In: Schneewind, J. B. (Ed.), *Late Antiquity and the Middle Ages*. Indianapolis: Indiana University Press, 1–23.
- Frazee, C. A. (1980). *Anatolian Asceticism in the Fourth Century: Eustathios of Sebastea and Basil of Caesarea*. *The Catholic Historical Review*, 66(1), 16–33.
- Gifford, D. (2015). *Was Benjamin Franklin the Father of American Philanthropy?*, on-line: <https://americanhistory.si.edu/blog/benjamin-franklin-philanthropy>, cit. 10.5.2019.
- Gross, R. A. (2002). *Giving in America, From Charity to Philanthropy*. In: Friedman, L. J. & McGarvie, M. D. (Eds.), *Charity, Philanthropy, and Civility in American History*. Cambridge: Cambridge University Press, 29–49.
- Mauss, M. (1999). *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Nadace Via (2019). *Vývoj soukromého dárcovství v České republice v letech 2000–2017*. Praha: Nadace Via.
- Pearson, B. A. (1997). *Ancient Roots of Western Philanthropy: Pagan, Jewish, and Christian, Essays on Philanthropy*. Indianapolis: Center on Philanthropy at Indiana University.
- Peter D. H. (2006). *A Historical Overview of Philanthropy, Voluntary Associations and Nonprofit Organizations in the United States*. New Haven and London: Yale University Press.
- Roberts, S. (1996). *Context of Charity in Middle Ages, Religious, Social and Civic. Giving: Western Ideas of Philanthropy*. Indianapolis: Indiana University Press.
- Thorpe, F. N. (1893). *Benjamin Franklin and the University of Pennsylvania*. Washington D.C.: Government Printing Office.
- Weber, M. (2009). *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH.